

TÜRK EDEBİYATINDA “TAZİYETNÂME”*

Dr. Ömer ÇAKIR**

ÖZ: Türk edebiyatında ölüm temasının işlendiği belli başlı edebî türler; “sagu”, “ağıt” ve “mersiye”dir. Bununla beraber ölümle ilgili olduğu halde üzerinde pek fazla durulmayan bir tür daha vardır ki o da “taziyetnâme”dir. Taziyetnâme bir mektup türüdür; vefat eden birinin yakınına, akrabasına başsağlığı dilemek amacıyla yazılır. Muhtevalarına bakıldığında bir çeşit mensur mersiye niteliğindedir. Makalemizde Divan edebiyatı, tasavvuf edebiyatı ve Batı tescirinde gelişen Türk edebiyatı dönemlerinde yazılmış mektuplardan hareketle Türk edebiyatında taziyet mektupları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Taziyetnâme, Türk edebiyatı, Ölüm

LETTER OF CONDOLENCE İN TURKISH LITERATURE

ABSTRACT: In Turkish literature, principal literary genres, which death theme is dealt with, are such as “sagu”, “ağıt” (dirge, elegy) and “mersiye” (coronach). In addition to this, another genre that deserves to be examined is “taziyetname” (letter of condolence). “Taziyetnâme” is a kind of letter. It is written for the purpose to express sympathy with another in sorrow, who is close to one who newly-died. It is a kind of “mensur mersiye” (prose coronach) with respect to content. We have examined condolence letters in Turkish literature, from the classical literature, tasavvuf (religious-mystic), to Western-oriented Turkish literature.

Keywords: Condolence letter, Turkish literature, Death

---

* Bu makale, 25-26 Kasım 2004 tarihinde Marmara Üniversitesi tarafından İstanbul’da düzenlenen “Uluslararası Türk Kültüründe Ayrıntılar: Ölüm” adlı sempozyumda sunulan tebliğin genişletilmiş hâlinde oluşmaktadır.

** Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü cakir@gazi.edu.tr

Giriş

Ölüm, hayatın en yalın ve temel gerçeklerinden biridir. Bu gerçek, geride kalan bütün canlılara büyük bir acı ve üzüntü verir. Bunu, yakını kaybeden her canlı türünün verdiği tepkiden anlamak mümkündür. Ancak ölüm karşısında neler hissettiğini, neler düşündüğünü, korku ve üzüntüsünü bütün canlılar içerisinde yalnızca insanoğlu dile getirebilme imkânına sahiptir. Bunun vasıtalarından biri belki de en başta olanı sanattır.

İnsanın ölüme dair duygu ve düşüncelerinin sanata ve dolayısıyla edebiyata yansımaması mümkün değildir; çünkü, edebiyat insanın duygu ve düşüncelerinin estetik süzgeçten geçerek aksettği bir ayna mahiyetindedir. Hiç şüphesiz bu aynaya ölümün soğuk çehresi/yüzü de aksedecektir.

Bütün ulusların, başlangıçtan itibaren edebî eserlerine bakıldığında ölüm temasını işleyen sayısız metnin var olduğu görülmektedir. Türk edebiyatında da ölüm hakkında değişik türlerde kaleme alınmış pek çok eser bulunmaktadır.

İslâmiyet öncesi Türk edebiyatında ölüm temasını işleyen şiirlere *sagu* denir. *Sagu*, “yuğ” adı verilen ölüm törenlerinde söylenir. En eski örneği “Alp Er Tunga” *sagusudur* (Elçin, 1993:296).

İslâm medeniyeti dairesinde Türklerin ölüm karşısındaki duygularını ifade ettikleri eserlere Halk edebiyatında “ağıt”¹ Divan edebiyatında da “mersiye”² adı verilmektedir.

Batı tesirinde gelişen Türk edebiyatında da ağıt ve klâsik mersiye-nin yanında ölüme dair şiirler yazılmaya devam edilmiştir. Bunlar içinde Tanzimat sonrası süreli yayınlarda sıkça karşımıza çıkan “kitâbe-i seng-i mezar”lar önemli bir yekün tutar.

Türk edebiyatında ölüm temasının işlendiği belli başlı eserler; “*sagu*”, “*ağıt*” ve “*mersiye*” olmakla beraber bu konuda üzerinde pek fazla

¹ Ağıtlar hakkında birkaç çalışma için bakınız: Muhan Bali, *Ağıtlar*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1997, 291s.; Ahmet Şükrü Esen, *Anadolu Ağıtları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ank., 1982, 265s.; Ahmet Z.Özdemir, *Öyküleriyle Ağıtlar*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1994; Emir Kalkan, *Kayseri ve Yöresi Ağıtları*, İl Kültür Müdürlüğü Yay., Kayseri, 1992, 245s.

² Mersiyeler hakkında kapsamlı bir araştırma için bkz. İsen, 1993 *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yay., Ank., , 424s.

durulmayan bir tür daha vardır ki o da “taziyetnâme”lerdir. Taziyetnâme aslında mektup formunun bir türüdür ve doğrudan ölümle ilgilidir.

Türk edebiyatı tarihinin “Eski Türk edebiyatı” diye adlandırılan döneminde ve daha sonrasında edebî dilin imkanları kullanılarak yazılmış pek çok taziyetnâme bulunmaktadır.

Taziyetnâmeler Türk kültüründe ölüme dair önemli bir “ayrıntı”dır. Fakat bugüne kadar araştırmacılar tarafından yeterince işlendiğini söylemek oldukça güçtür. Dolayısıyla makalemizde “ölüme dâir bir ayrıntı” ele alınacaktır. Bu bağlamda Tanzimat öncesi ve sonrası yazılmış örneklerden hareketle bir mektup türü olarak “taziyetnâme” ve özellikleri üzerinde durulacaktır.

Türk Edebiyatında “Taziyetnâme”

Ta‘ziye; belâ vukûunda sabretmek, tahammül etmek anlamına gelen Arapça, azâ’ kelimesinden türetilmiş olup “baş sağlığı dileme” manasında kullanılır. Bir yakını vefat edene “teselli verme”, başın sağ olsun demektir. Farsça’da “ta‘ziyet” suretinde de kullanılır (Şemseddin Sâmî, 1987: 416; Ali Nazîma ve Faik Reşad, 2002: 20, 497) ki bizde umumiyetle bu şeklinin tercih edildiği söylenebilir.

Taziyetnâme “taziye” amacıyla yazılan mektuplara verilen addır. Ancak bu tür mektuplara eski münşeatlarda “azâ’nâme” denildiği de görülmektedir. Biz makalemizde yaygın olarak kullanılan “taziyetnâme” ifadesini tercih edeceğiz.

Taziyetnâmeler genel olarak bir ölüm haberi üzerine vefat edenin yakınına gönderilmek üzere kaleme alınır. Fakat başına bir felâket gelmiş birine bu felâketle ilgili teselli vermek amacıyla yazılan mektuplara “taziyetnâme” denildiği gibi, ölümle ilgili yazılan mektuplara bazen “tesliyetnâme” dendiği görülür. Örneğin Birinci Dünya Savaşı sırasında Enver Paşa şehit ailelerine “tesliyetnâme”ler göndermiştir (Sabah, Nu.9316, 20 Ağustos 1915: 2).

Aslında gelenekte şöyle bir ayırım vardır: Zâyi edilen şeyin aynen telafisi mümkün değilse ki bu ölümdür ve muhataba “taziye”de bulunulur. Fakat zâyi edilen şeyin aynen telafisi kâbil ise bu durumda da muhatap telsiye (teselli verme, avutma) yani teselli edilir (Mehmed Tevfik, 1307: 439-440). Bu amaçla yazılan mektuplara da “tesliyetnâme” adı verilir. Tesliyetnâmeler özellikle, bir kimse görevden alındığında onu teselli-

li etmek maksadıyla yazılır ki o kişinin aynı göreve tekrar gelmesi mümkündür. Bu bağlamda Gelibolulu Mustafa Âlî'nin, Vezir-i Âzam Sinan Paşa'ya, görevinden azledilmesi üzerine yazdığı tesliyetnâme (Mustafa Âlî: 229b), Osmanzâde Tâib'in yine "birinin görevden azledilmesi üzerine" kaleme aldığı "tesliyetnâme" (Osmanzâde Tâib: 30b), Nâbî'nin Râmî Paşa'ya bir azil sebebiyle gönderdiği tesliyetnâme (Nâbî: 89a-89b) örnek verilebilir.

Adlandırmaya ilişkin bu kısa izahtan sonra "Türk edebiyatında taziyetnâme"lerin şekil ve muhteva özellikleri ile tarihî gelişimine geçebiliriz.

Münşeat mecmualarında yer alan, tesliyetnâme, tebriknâme, muhabbetnâme, tavsiyenâme gibi belli başlı mektup türlerinden birini taziyetnâmeler oluşturur. Eski inşa kitaplarında genel anlamda mektup yazarken nelere dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve mektupların bu kurallara göre yazılması tavsiye edilmiştir.³ Bu çerçevede Hâcibzâde'nin "İlm-i İnşa"sında bir taziyetnâmede bulunması gereken on iki unsurdan bahsedilir. Bunlar şöyledir:

1. İbtida (başlangıç),
2. Senâ-yı mürselün ileyh (mektup gönderilen kişinin övülmesi)
3. İsm-i mürselün ileyh (muhatabın isminin belirtilmesi)
4. Cüz-i ibtida (başlangıç kısmı) ki mürselün-ileyhe duayı müştamil ola.
5. Taziyet için mukaddime.
6. Edâ-yı ta'ziyet.
7. Musîbeti beyan.
8. "Cezâ vü fezâdan muzdarib olup elem çekmekden asla fayda olmadığını beyan (yani ağlayıp sızlamanın faydasızlığı).

³ Bunlardan bazıları şunlardır: Hâcibzâde, İlm-i İnşa, 06 MK Yz.A 3771, vr.36b-46b; İnşa-ı Mergub, 06 MK Yz.A 6357, vr.11a; İnşa-ı Mergub, 06 MK Yz.A 1815, vr.2a-2b; Ali Asker Trabzonî, İnşa-ı Mergub, 06 MK Yz.A 4796 vr.12a-14b; Ravzatü'l-İnşa, 06 MK. Yz.A. 591 vr.7a-7b; İnşa-ı Mergub, 06 MK Yz.A. 775 vr.2a-3a; Abdülgaffar Efendi, İnşa-ı Nâdire, 06 MK. Yz.A 1726

9.Vücûb-ı sabr (sabretmenin gerekliliği)

10.Müteveffaya hayr ile duâ

11.Mürselün ileyhe dahi hayr ile duâ

12.Üç dahi şart vardır:

a.Bed’ olunan elfâzda berâat-i istihlâl (güzel başlangıç) ola.

b.İzâh-ı hüzn mürsel (gönderen) ve mürselün ileyhin (gönderilenin) hallerine göre ola.

c. Üzüntü ve elemin ifade edilmesi “müteveffanın mertebesine göre ola ve minvâl-i meşhûr üzere (açıklandığı şekilde) tesliyet oluna (Hâcibzâde : 36b-46b).

Görüldüğü gibi, bir taziyetnâmede on iki tane unsurun bulunması istenmektedir. Bu, bir taraflıyla kuralcı, bir taraflıyla da oturmuş bir kültürün mektuba ne kadar önem verdiğinin bir göstergesi olsa gerektir. Söz konusu unsurların taziyetnâme türündeki mektupların kompozisyonuna “giriş-gelişme-sonuç” şeklinde genellikle şöyle yansdığı söylenebilir.

Girişte, âlemde her şeyin Allah’ın emri ile meydana geldiği ifade edilir. Sonra *taziyetnâme* yazılmasına sebep olan kişiden ve ölümden bahsedilir. Şayet vefat eden önde gelen biri ise onun vasıfları dile getirilip bu hususa vurgu yapılır. Ardından söz konusu şahsın ölümünden dolayı duyulan *üzüntü* dile getirilir. Daha sonra *üzüntüye son* verilmesi için ölüm karşısında *sabır ve tahammül* gösterenlerin Allah’ın mükâfatına mazhar olacağı belirtilir. Bu sırada ilgili *ayet, hadis veya hikmetli sözler* yazılarak ölümün kaçınılmazlığı hatırlatılır. Son olarak da Cenab-ı Hakk’ın bir daha bu gibi musibetler vermemesi, ölenin de kabrini cennet bahçesi haline getirmesi yolunda *duâ* yazılır (Reşad, 1308: 112; Muhiddin, 1308: 24).

Klâsik Türk edebiyatında taziyetnâmeler genellikle yukarıda bahsedilen kurallar çerçevesinde yazılmıştır. Bir örnek olmak üzere XV.yüzyılın önemli şair ve münşîlerinden Mesîhî’nin(ö.918/1512) kaleme aldığı taziyetnâme şöyledir:

Ta’ziyetnâme

Mahâmid-i firâvân u tahâyâ-yı bî-pâyân be-eşk-i dide-i giryân ve sûz-ı sîne-i biryân iblâğ u irsâl kılındukdan sonra inhâ-yı muhibb-i kadîm ve inbâ-yı muhlis-i azîm budur ki el-hâletü hâzihi ‘aceb hâdise-i dil-dûz u

vâkı‘a-i cihân-sûz mesmû‘ olmağın safâ vü şevk ü ‘ıyş u zevk dilden merfû‘ oldı ki şükûfe-i bâğ-ı ikbâl ve nev-bâve-i bustân-ı iclâl sümûm-ı hümmûm-ı ecelden pejmürde vü âzürde olup sâkî-i devrân elinden kâse-i “külli nefsin zâikatü’l-mevt”⁴ şerbetin nûş idüp bu dârü’l-bevâr-ı iğtirârdan meserret-serây-ı ebrâra intikâl eylemiş. El-hükmü li’llâhi’l-vâhidi’l-Kahhâr.⁵ “İnnâ li’llâhi ve innâ ileyhi râci’ün”⁶ ve “Nahnü li-firâki mütevecci’ün.”⁷

Beyt

*Bu cihân dârü’l-fenâdur kimse kalmaz câvidân
Ger kalaydı kalur idi Fahr-ı ‘âlem bî-gümân*

Hakk ‘alîmdür ki bu hâdise-i hâile vü vâkı‘a-i nâzileden şikeste-hâl (ü) dem-beste-makâl olduk ki takrîr-i beyân u tahrîr-i ‘ayân olur degüldür. Elden ne gelür? “İnnemâ yüveffe’s-sâbirüne ecrahüm bi-gayr-i hisâb”⁸ mazmûnı ile ‘âmil olup sabr pâyin cebr dâmenine çekmek gerekdür ki lâ radde li-kazâihi ve lâ mâni‘ali-hükmihi⁹ Hakk celle ve ‘alâ ol sa‘îd ü şehîd ekrema’llâhu meâbehu ve ‘attara bi-nesîmi’r-rahmeti türâbehi¹⁰ Ferâdis-i kudsîn ü hazâir-i ünsinde mukîm kılıvire ve Cenâb-ı devlet-disâra hulel-i istibâr müyesser eyleyivire ve min ba’d nevâib-i zemân u mesâ‘ib-i devrândan ve havâdis-i rûz-gâr u vâkı‘a-i çarh-ı gad-dârdan masûn u me‘mûn tuta ve zât-ı şerîfünüzi vâris-i i‘mâr-ı tavîle idüp, ol merhûm taht-ı türâbda âsûde oldukça vücûd-ı zât-ı şerîf ü unsur-ı latîfî tavvela’llâhu ‘ömrüküm¹¹ sâir asdika ile makbûl-i murâdât u şümûl-i sa‘âdât üzre bâki vü pâyende kılıvire. Âmîn yâ Rabbe’l-‘alemîn ve bi-hürmeti Seyyidi’l-mürselîn.

*Bâki. Hemîşe â‘dâ-yı devlet makhûr u perîşân ve ehîbbâ-yı ‘izzet mesrûr u handân bâd bi-Rabbi’l-‘ibâd.*¹²

⁴ “Her canlı ölümü tadacaktır.”, Âl-i İmrân, 185(Not. Bu ve bundan sonraki âyetlerin meallerinde şu kaynak esas alınmıştır: Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ank., 1993)

⁵ Hüküm, yok edici ve tek olan Allah’ındır.

⁶ “Biz Allah’ın kullarıyız ve biz O’na döneceğiz.”, Bakara,156

⁷ Biz ayrılıktan dolayı acı çekeriz.(Hadis)

⁸ “Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir.”, Zümer, 10

⁹ Allah’ın kazasını reddedebilen ve hükmünü engelleyebilen yoktur.

¹⁰ Allah, onun döndüğü yere rahmet etsin ve merhametinin hoş esen yeliyle onun toprağını kokulandırsın.

¹¹ Allah, sizin ömrünüzü uzatsın.

¹² Kulların sahibi Allah hakkı için daima devletlerinin düşmanları perişan ve yok olsun. Yüce değeri bilenler şen ve sevinçli olsun.

El-fakîr-i zâr u hazîn
Mesîhî-i bî-karâr u pür-emîn
 (Derdiyok, 1994: 239-242)

Mesihî, mektubunun girişinde; muhatabına “mahâmid-i firâvân” dedikten ve Allah’tan uzun ömür diledikten sonra “eşk-i dîde-i giryan ve sûz-ı sîne-i biryân” sözleri ile üzüntüsünü belirtir, “dil-sûz u vâkıa-i cihânsûz” bir hadise dediği ölüm haberi üzerine kendisinin “safâ vü şevk ü iyş u zevk dilden merfû” olduğunu ifade eder.

Devamında ölüm ve vefat edenle ilgili düşüncelerini yazan münşî, müteveffanın “sâkî-i devran elinden kâse-i “küllü nefsin zâikatü’l-mevt” (Her canlı ölümü tadacaktır, Âl-i İmran/185) şerbetini içip bu güven vermeyen, mağrur “dârü’l-bevâr(cehennem)”den “meserret-serây-ı ebrâr”a (özü sözü doğru olanların, hayır sahiplerinin mutluluk sarayına) intikal ettiğini söyler.

Burada diğer taziyetnâmelerde de ortak olan iki şey dikkat çeker: Birincisi bu dünyanın kötü öbür âlemin güzel olarak yorumlanması ve ölümün kötü bir yerden güzel bir yere göç olarak düşünülmesidir. İkincisi de ölümün Allah’ın bir emri oluşuna yönelik vurgudur. Denilebilir ki eski taziyetnâmelerde muhteva bu vurgunun etrafında döner. Dolayısıyla, ölümün zorunlu ve fakat bir bakıma istenerek icabet edilen bir davet olarak algılandığını söylemek mümkündür.

Ebussuud Efendi’nin bir taziyetnâmesinde şöyle denilmektedir:

“Çün ki irâde-i ezeliyye-i Rabbâniye böyle imiş. Sem’ u tâ’atden13 gayrı vech yokdur. “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci’ün”.14 Evlâdumuzun bizden ise Rab’lerine alâkaları akvâdur. Ve Rabb-i ‘izzetün bizden anlara re’feti ülâdur. Rücû’dur ki anlara civâr-ı Hudâ rahmetinde derecât-ı âliye müyesser idüp bize dahı dünyada ve âhiretde anlardan enfa’ ecler inâyet buyura...”(Ebussuud, 4a; Dağlar, 2001: 25)

Ölümlle ilgili âyet, hadis ve hikmetli sözlere yer verilmesi eski taziyetnâmelerin en temel özelliklerinden biridir. Mesihî de mektubunda Kur’an-ı Kerîm’den âyetlere yer verir. İlahî bir emir olan ölüm karşısında elden bir şey gelmeyeceğini ifade eder. Muhatabı teselli ederken yine bu

¹³ Burada Bakara sûresinin 285. âyetinde geçen “semi’nâ ve ata’nâ”(işittik ve itaat ettik) ifadesine telmih vardır.

¹⁴ “Biz Allah’ın kullarıyız ve biz O’na döneceğiz.”, Bakara,156

tür mektuplara yazılan, “*İnnemâ yûveffe’s-sâbirûne ecrâhum bigayri hisâb*” (Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir. Zümer, 10) mealindeki âyetle onu sabırlı olmaya ve acıya katlanmaya davet eder. Daha sonra da vefat edene ve geride kalanlara duâ ederek mektubuna son verir.

Mesihî’nin taziyetnâmesinde olduğu gibi Türk edebiyatında bu tür mektuplar sadece, ölümle ilgili düşüncelerin ifade edildiği ve gönderilen şahsa başsağlığı dilendiği metinler olmayıp bunların dinî ve kültürel değerlerle yoğrularak edebî bir şekilde ortaya konduğu eserlerdir.

Bu çerçevede başka örnek olarak XVI. yüzyılın önemli şair ve münşilerinden Lâmiî Çelebi’nin(ö.938/1532) bir mektubunu gösterebiliriz. Lâmiî, Şeyh Mahmud Çelebi’ye torununun vefatı hakkında yazdığı “*aza’nâme*”de, ölüme Türk-İslâm kültürünün bakışıyla edebî ifadeyi bir arada sunma başarısını göstermektedir:

“*..kudretü’l-‘uyûn ve semeretü’l-fu’âd mahdum-zâde-i rûşen-nihâdunuz bu tengnâ-yı ‘anâ’dan(zahmet geçidi, zahmet yeri) ol sahrâ-yı safâ tarafına ve işbu külhen-i fenâdan ol gülşen-i bekâ cânibine vallâhü yed’û ilâ dârü’s-selâm*¹⁵ *hükümünce da‘vet olunup icâbet göstermiştir..*” (Lâmiî Çelebi: 56b -57a)

Bu sözleri okuduktan sonra, ölüm hadisesini mensur olarak böylesine güzel tasvir etmek bir çeşit “mensur mersiye” yazmak olarak değerlendirilebilir. Dîvan şairi mersiyelerde ölüm acısını âdeta “bal eylerken” münşilerin de taziyetnâmelerde aynı başarıyı gösterdikleri anlaşılmaktadır. Öyle ki bu noktada şöyle bir soru üzerinde hep beraber düşünebiliriz: Mersiyeler “manzum taziyetnâme”, taziyetnâmeler de “mensur mersiye” olarak okunamaz mı? Zira mersiyelerde “ölen kişinin ardından duyulan üzüntünün ve ölenin iyi taraflarının anlatılması, yakınların ve dostların taziyesi, ölenin övülmesi, kadere rıza gösterilmesi, dünyanın geçiciliğinin vurgulanması, cenaze sahiplerinin sabır ve metanete davet edilmesi gibi konular” (İsen vd., 2002: 248) taziyetnamelerin de muhtevasını oluşturur.

Yine, Mesihî’nin Gül-i Sad-berg’inde yer alan ve ölüm haberinden duyulan üzüntünün dile getirildiği şu ifadeler de düşüncemize ayrı bir örnektir:

“*Bu haber-i pür-sûzun istimâ‘ından dîdemüz Ceyhun ve sînemüz pür-hûn ‘akl tîre dil hatîre cân bedende bî-can ve dil sînede hafakân olmuşdur*”. Yani günümüz Türkçesiyle: *Bu ateş gibi yakıcı haberin işitil-*

¹⁵ “Allah kullarını esenlik yurduna çağırıyor.”, Yunus, 25

mesinden sonra gözlerimiz Ceyhun nehri gibi göz yaşı dökmekte, bağırmız kan dolmakta, aklımız bulanmakta, gönül elden gitmekte, can beden de âdetâ ölmektedir” (Derdiyok, 1994: 86-87) deniliyor.

Taziyetnâmelerde duygu ve düşüncelerin bazen bir beyit veya bir kıta şeklinde şiirle ifade edilmesi de bu tür mektuplara ayrı bir edebî değer katar. Gelibolulu Mustafa Âlî, oğlunun vefatı sebebiyle Kudüs müftüsüne yazdığı “azânâme”de şöyle der:

Herkese çün kim mukarrerdür bu hâl

Ya ne lâzım dūd-ı âh ü eşk-i âl

Anı koyup kendümüz ağlayalım

Geldi yaklaştı zamân-ı irtihal

(Gelibolulu Mustafa Âlî: 284a)

Kütüphanelerimizin raflarında açılmayı bekleyen onlarca münşeat-ta tâziyetnâme türünde yazılmış pek çok mektup bulunmaktadır. Burada onların hepsinden bahsetmek mümkün değildir. Dikkat çeken başka örnekler arasında Azmizâde Hâletî'nin “Şeyhülislâm Muhammed Efendi Hazretlerine vâlideleri merhume olunca yolladığı mektup ile Ahîzâde Abdülhalim Efendi vefat edince Şam'dan mahdumları Yahya Efendi'ye yazdığı taziyetnâme (Azmizâde Hâletî: 8a-9b, 58a-59b) ve yine Lamiî Çelebi'nin (Lamiî Çelebi: 25b-26b, 36a-36b, 42b), Gelibolulu Âlî'nin birkaç taziyetnâmesi(Mustafa Âlî: 282a-284b) zikredilebilir.¹⁶

Sûfîlerin kaleme aldığı taziyetnâmelerden de kısaca bahsetmeden önce “Klâsik Türk Edebiyatı”nda taziyetnâmelerin genellikle mensur yazıldığını bununla beraber yukarıda belirtildiği üzere mektuplarda beyit veya kıta şeklinde şiire de yer verildiğini ve hatta az da olsa manzum taziyetnâme örneklerinin olduğunu belirtmek gerekir. Manisalı Nüzûlî'nin(ö.1774) toplam on dört kitadan oluşan manzum taziyetnâmesi bir kısmı şöyledir:

Sen de mi uğradın ölüm derdine

Çâre ne sabr eyle el-hükmü lillâh

Hiç yanmadık yoktur onun oduna

¹⁶ Ayrıca birkaç taziyetnâme için bakınız: Fatih Devrine Ait Münşeat Mecmuası,(Çıkaranlar: Necatî Lugal-Adnan Erzi) İstanbul Üniversitesi Yayınları, İst., 1956, s. 51, 58, 88-91, 92-94

Çâre ne sabr eyle el-hükmü lillâh

*Mevte ilaç olsa ezel olurdu
Evliya enbiya derman bulurdu
Kalsa dünya Muhammed'e kalırdı
Çâre ne sabr eyle el-hükmü lillâh*

*Bu fani dünyadır kimseye kalmaz
Dane tükenmedikçe insan ölmez
Kendi kendin helâk etsen de olmaz
Çâre ne sabr eyle el-hükmü lillâh*

*İşte bu dünyanın hali böylece
Ne gani kalur ne yohsul ne hoca
Ne masum kalur ne yiğit ne koca
Çâre ne sabr eyle el-hükmü lillâh*

*Ecel gelmeyince hergiz ölünmez
Artık eksik hiçbir soluk alınmaz
Ölüm dertlerine derman bulunmaz
Çâre ne sabr eyle el-hükmü lillâh*

(...)

*Şüphe etme kardaş sakın burada
Takdîr Hakk'ın kimse yokdur arada
Biz de pek acıdık sizden ziyade
Çâre ne sabr eyle el-hükmü lillâh*

Sen de ben de cümlemiz hep ölüürüz

Sanma bu dünyada bâkî kalırız

Nüzûlî de şimdengeri çâre yok

Ruhu için hayr dua eyle çok

Cennet-i a'lâda kavuşdura Hak

Çâre ne sabr eyle el-hükmü lillâh

(Mustafa Nüzûlî, 1331: 103-104)¹⁷

Tasavvufî Türk edebiyatında yer alan taziyetnâme türündeki mektuplar münşeatlardakinden pek farklı değildir. Bu taziyetnâmeler genellikle yukarıda bahsedilen ve klâsik edebiyattaki taziye mektuplarının özelliklerini taşırlar. Ancak bunlara ilâve olarak muhtevalarında tasavvufî kültürün izleri de yer alır.

Sûfî ediblerden Esad Erbilî'ye(1847-1931) ait bir mektupta şöyle denilmektedir: “...*Netice olarak “Dön Rabbına” emrine uyararak aramızdan ayrılan pederinizin ölümünden dolayı duyduğunuz üzüntüden ben de müteessir oldum. Ebedî istirahatgâhının “Cennet bahçelerinden bir bahçe” olmak şerefine mazhariyeti için Cenâb-ı Erhamü’r-Râhimîn’e niyazımı arz eyledim. Hz.Allah ecrinizi çok çok versin. Vaktinizi, değerli ve bereketli, çalışmalarınızı şükre vesîle kılsın, âmin...*” (Yılmaz ve Gündüz, 2002: 121)

Aşağıya aldığımız taziyetnâme örneğinde de sevdiği, bağlandığı bir insanın ölümünden duyulan üzüntünün feryadını ve bu feryadın edebî dilin imkanları ile ifadesini görmek mümkündür. Söz konusu taziyetnâme Hüseyin Vassaf tarafından şeyhi Şerefüddin-i Gülşenî'nin(1842-1911) vefatı üzerine yakınlarına gönderilmiştir. Taziyetnâme oldukça uzun olduğundan ancak bir kısmını alabiliyoruz.

“Âh mine'l-aşk ve halâtihi

Ahraka kalbî bi-harâratihî

¹⁷ Ayrıca kısmen farklı bir metin için bkz.Kenan Erdoğan, “Manisalı Bir Şair Mustafa Nüzûlî ve Taziyetnâmesi”, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi, Nu.13, Yıl.1999, s. 203-215

*İftirâk-ı nûr-ı rahşândan gönül durmaz yanar
 Derd-i bî- hemtâ-yı hicrândan gönül durmaz yanar
 Firkat-i uzmâ-yı cânândan gönül durmaz yanar
 Gel yetiş imdâdına ey kimsesizler kimsesi
 Çâre-sâz ol derdime ey çâresizler çâresi*

Âh efendim âh! Öyle bir hâldeyim ki ben beni bilmem neyim, dünya nedir, ukbâ nedir? Sermest ü hayrân pür-nâle vü efgân bir zavallıyım. Benim perestişgâh-ı âmâlim ufûl etmiş. Benim cânım burada beni yalnız bırakmış. Beni nâr-ı hasretiyle yakmış. Dünya başıma zindandır. Âh zavallı ben, bundan sonra kimin envâr-ı füyûzundan müstenîr olacağım.

Âh Şeyhim, efendim! Senin hayât-ı sûriyende bana hayât-fezâ idi. Bana sen cân idin. Derd-i aşkıma devâ, tarîk-ı Hak'da reh-nümâ idin. Senin şu 'le-i irfânının etrâfında pervâne misâli ruhum tavâf ederdî. Enîs-i cânım idin. Kulun Vassâf senin ifâza-i iltifâtınla ber-hayât idi. Hüseyin kulun da îsâr-ı hayâtı kendine saâdet bilirdi.

Oof! Ne yazdığımı, yazacağımı bilmiyorum. (Gönül mahzûn, gözüm giryân bütün hâlim perîşândır) Âh benim mahrem-i gaybü'l-guyûb olan mürşidim. Âh benim âşinâ-yı bahr-i aşk olan şeyhim! Âh benim andelib-i gülistân-ı lâ-mekân olan azîzim! Âh benim bülbül-i güyâ-yı esrâr-ı hakîkat, reh-nümâ-yı kerîmu'l-fıtratım!

Âh benim mecmua-i esrâr-ı hikmet efendim. Senin murg-ı rûhun lâne-sâz-ı gülşen-i tevhîd oldu. Fakat kulun bâb-ı ihsânında kıtmîrin olan Vassaf'ın iftirâkın ile nâlândır. Âh Allah'ım!

(...)

Ey Hâfız Sırrı Efendi kardeşim, lutf-ı tesliyetkârânenize karşı bi'l-mukâbele arz-ı ta'ziyet ederim.

Hâfız Mustafa Ahmed Hayâlî ve Ahmed Müslim ve İrfân ve Kemâl ve Vefâ Efendi kardeşlerim ve Dervişe Hanım ve Neşvet Hanım hemşirelerim ve hanım teyzelerim, cümlenize ayrı ayrı arz-ı ta'ziyet ederim. Bu fakîr-i kemterinizi gönlünüzden çıkarmayınız. Sizler bana, ben fakîr de sizlere o hazretin yâdigâridir. Ben sizleri unutmam. Sizler de beni unutmayınız. Hz. Allah cümlenizi gülşen-sarây-ı sıhhatte âfiyette dâim buyursun, âmin!

Hazret'in evlâtlarına âile-i muhteremesine hüsn-i muâmele olunması ve İrfân ve Kemâl ve Vefâ kardeşlerimin mazhar-ı himâyet ve sahabet ol(un)masını hasbeten lillâh cümleden istirhâm ederim....”

*el-Bâkî Hüve'llâhu'l-Kerîm
fî 17 Nisan [1]327
Hüseyn Vassâf”
(Hüseyn Vassaf: 65b-68b)*

Tanzimat sonrası, Türk edebiyatı tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olur. Türk edebiyatı, arayışların hâkim olduğu bu dönemde bir yandan Batı'dan gelen yeni türlerle tanışır; diğer yandan da kendi içinde özellikle muhteva bakımından bazı değişikliklere uğrar. Bir medeniyet ve dolayısıyla zihniyet değişimi ile paralel olarak yürüyen gelişmelerden diğer türler gibi “taziyetnâme”ler de etkilenecektir. Bu bağlamda eski taziyetnâmelerdeki ölüme dinî ağırlıklı bakış açısının zamanla yerini, bireyi ve onun dünyevî kaygılarını önceleyen dikkatlere bıraktığı söylenebilir.

Trabzonlu Emin Hilmi'nin “vüzerâ-yı 'izamdan bir zâta” gönderdiği ve içeriğinden bir çocuğun vefatı üzerine yazıldığı anlaşılan mektubu, Tanzimat döneminde yazılmış ve fakat muhtevası, dili ve uslûbu ile eski inşa kurallarının hâkim olduğu bir taziyetnâmedir. Mektup, aşağıda bahsedeceğimiz Nâmık Kemâl ve diğer Tanzimat ediplerinin yazdığı taziyetnâmelerle karşılaştırıldığında bu dönemde şiirde olduğu gibi bir süre yeni ile eskinin birlikte varlığını sürdürmesine örnek olarak gösterilebilir. Mektubun tamamı şöyledir:

“Ta'ziyeye dâir vüzerâ-yı 'izamdan bir zâta yazılan arzıdır”

“Cenâb-ı Hayy ü Mennân zât-ı meâlî-simât-ı dâverâneleriyle kâffe-i ekârib ve müteallikât-ı devletlerine ömr-i firâvân ihsân buyursun. Âmin bihürmeti nebiyyü'l-emîn. Fânî ile hesabta beraber ve dâr-ı derd ü keder olan işbu âlemde her bir çerâğ-ı efrûhtenin nihâyetü'l-emr intifa-pezîr-i rûzgâr-ı fenâ vü adem olması ve bâd-ı hazân-ı inkılâbât ile her şükûfenin pejmürdelik hâlini bulması âdât-ı müstemirre-i kevnîyyeden olduğu nezd-i âlî-i âsafânelerinde müstağnî-i arz ve tavzîh ve (Ey naîm lemyekedderehü'd-dehr¹⁸) ibâresi şu hâlâtı te'yîd eder kelimât-ı hikemiyeden idüğü âzâde-i beyân ve telmihtir. Bu kâbilden olarak necl-i

¹⁸ Atasözü gibi meşhur bir söz olan bu ifade “Ey uyuyan! Dünya veya zaman seni kederlendirmesin” anlamındadır.

necîb-i dâverânelerinin da'vet-i aliye-i "İrcîi"ye¹⁹ lebbeyk²⁰-gûy-i icâbet ve alâik-i dehriyyeden dest-şûy-i ferâgat olduğu hakkında istima' olunan haber-i melâl-nişân bende-i sadâkat-iktirânlarını birden bire galtîde ten-şûy gassali ahzân ve çâk-i girîbân-ı hayât edecek bir halde mübtelâyı feryâd ü figân eylemiş ise de ne çâre ki (Küllî nefsin zâikatü'l-mevt)²¹ hükmünce nüfûs-ı umûmiyyenin nûş-ı zehrâbe-i memât etmekle rehneverd-i âlem-i ukbâ olması müktezâ-yı meşîyyet-i Rabbâniyye'den ve (Küllü nefsin hâlikün illâ vechehü)²² habl-i metîni dahi isbât-ı müddeâ eder; âyet-i Fürkâniyye'den bulunmasından nâşî buraları medâr-ı tesliyet ve (İnnemâ yûveffe's-sâbirüne ecrum bigayri hısâb)²³ nass-ı celilindeki ecr-i cezîl -i mev'ûd için hâsıl olan tama' ve arzu vesîle-i sabr-ı musîbet add olunarak binâberîn ihtiyâr-ı meslek-i şekîb ü sükûnetle müteveffâ-yı mûmâ ileyh defîn-i merkad-i rahmet oldukca cenâb-ı fâtır-ı kâinât zât-ı âlî-i dâverânelerini bâ-kemâl-i ömr-i âfiyet-mekîn-ı kasr-ı şân-ı dârât buyurması duâ-yı vâcibü'l-edâsına hasr-ı enfâs-ı hayât olunduğu arz u beyânına mübâderet min-gayr-i had îrâd-ı elfâz-ı ta'zîyet kılındı ol babda"(Emin Hilmi,1293: 193)

Mektup, muhataba ve akrabalarına Allah'ın uzun ömür vermesi konusunda bir dua ile başlar. Dert ve keder yeri olarak nitelendirilen bu dünyada "her bir çerâğ-ı efrûhtenin" sonunda ölümü kabul ederek yok olması, her çiçeğin "pejmürde" haline gelmesi varlıktaki devamlılığın bir sonucu olarak değerlendirilir; hatta bunun îzâha bile gerek olmadığı vurgulanır. Hilmi Efendi, "Ey naîm lemyekedderehü'd-dehr"(Ey uyuyan! Dünya veya zaman seni kederlendirmesin) hikmetli sözünün bu gerçeği teyit ve telmih ettiğini belirtir.

Münşi, bir giriş mahiyetinde böylece muhataba dua edip ölümün yaratılış sürecinin bir parçası olduğunu vurguladıktan sonra ilgili şahsın vefatı ile ilgili düşüncelerini ifade eder. Burada "necl-i necîb-i dâverâne"; yani doğruluğu seven, soyu temiz vezirin oğlu diye nitelediği vefat eden şahsın Allah'ın "ircîi"(dönün) emrine "lebbeyk"(emrine hazırım) diyerek dünyadan ayrıldığını bu duruma kendisinin çok üzüldüğünü; "çâk-i girîbân-ı hayât edecek bir halde mübtelâyı feryâd ü figân eylemiş" ise de bunun faydasız olduğunu; çünkü vefat edenin "Küllî nefsin zâikatü'l-

¹⁹ Âyetin tamamı "İrcîi ilâ Rabbike râziyete'm-merziyyeh" şeklinde olup meâlî: "Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön." (Fecr, 28)

²⁰ Burada Hac'da söylenen "Lebbeyk Allhümme lebbeyk..." ifadesine telmih vardır ki manası "Allah'ım emret, emrine hazırım" demektir. Buhari, Hac, 13, Müslim, Hac, 19

²¹ "Her canlı ölümü tadacaktır", Âl-i İmran, 185

²² Kur'an-ı Kerim'de "Küllü şeyin hâlikün illâ vechehü" şeklinde geçen âyetin meali şöyledir: O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır", Kasas, 88

²³ "Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir.", Zümer, 10

mevt (Her canlı ölümü tadacaktır”, Âl-i İmran, 185) hükmünce zehirli ölüm suyunu içerek âlem-i ukbânın yolcusu olmasının “*küllü şeyin hâlikün illa vechehü*”(O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır”, Kasas, 88) âyetinin bir gereği ve dolayısıyla Allah’ın bir emri olduğunu belirtir.

Görüldüğü üzere, burada muhatap övülür. Ölüm haberi karşısında üzüntü dile getirilir. Bununla beraber üzüntünün faydasızlığı belirtilir.

Çünkü vefat edenin, ayetler hatırlatılarak bu ayetlerdeki emri yerine getirip bu dünyadan öbür dünyaya gittiği ifade edilir. Yani kişinin ölümle, ilahî bir emre icabet ettiği vurgulanır.

Mektubun bundan sonraki kısmında muhatap teselli edilme-ye çalışılır. Burada da yine âyetlerin zikredilmesi dikkat çekicidir. “*İnnemâ yûveffe’s-sâbirûne ecrahum bigayri hısâb*”(Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir. Zümer, 10) âyetinin musibetler karşısında sabredenlere bol sevap verileceğini vaat ettiği hatırlatıldıktan sonra şekîb (sabır, tahammül) ve sükûnet tavsiye edilir ve muhatabın/geride kalanların “ömr-i âfiyet” üzere uzun bir ömür sürmeleri duâsında bulunulur. Son olarak da eski -özellikle resmî- mektuplarda sıkça karşılaşılabileceğimiz “min gayr-i had îrâd-ı elfâz-ı ta’ziyet kılındı olbabda” kalıp ifadesi ile mektup bitirilir.

Bu mektuptan tafsilatlı bir şekilde bahsetmemizin sebebi, Tanzimat döneminde Nâmık Kemâl, Recâzâde Mahmud Ekrem, Abdülhak Hamid ve daha sonra Servet-i Fünûn ediblerine ait taziye mektuplarına göre söz konusu mektubun muhteva, dil ve üslûp bakımından farklı olduğunu ve Türk edebiyatının yenileşme sürecine girdiği bir zamanda diğer edebî türler gibi mektupların ve dolayısıyla taziyetnâmelerin de yavaş yavaş değiştiğini vurgulamak içindir. Zira, birazdan bahsedeceğimiz örnekler daha önceliklere nazaran taziyetnâmelerde bir değişimin olduğunu göstermektedir.

Önce, Nâmık Kemâl’in bir taziyetnâmesini ele almak istiyoruz. Söz konusu taziyetnâmenin kime yazıldığı belirtilmemiş olmakla beraber sebebinin bir (kız) çocuğunun vefatı olduğu anlaşılmaktadır. Nâmık Kemâl mektubuna “*Sükût ettiyse kevkeb-i mihr-i enver ber-karâr olsun/Yere düşdüyse meyve-i şâh-sâr pâyidâr olsun*” beytiyle başlar ki bu eski mektuplarda gördüğümüz manzum başlangıçları hatırlatır.

Mektubun girişinde ölüm haberinden duyduğu üzüntüyü dile getiren Nâmık Kemâl “şimdi biraz da vazife-i tesliyete gelelim” dedikten sonra bu vazifenin “hastaya bakmak gibi ağır bir vazife” olduğunu söyler. “Kanun-ı tabiata kimsenin hükmü geçmez” diyen Nâmık Kemâl’in muhabtabı teselli için söyledikleri oldukça dikkat çeker.

“*Biraz ta ‘mîk-i efkâr eyledim şu hatırıma geldi*” diyen Nâmık Kemâl şu soru cümleleri ile düşünür: “*Bu masum-ı firîşte-sîret bu dâr-ı mihnette ne fâide görecekdi? O da bir zaman evlâd-ı iyâl gâilesine düşecek böyle belâlarla ciğer-hûn olacak değil miydi? Âtîde gelecek bu kadar mazarratın bertaraf olması bizce felâket olduysa kendince isâbet olmadı mı, yalnız nefsimizi mi düşünelim? Yolunda idâre-i kelâm etsem nasıl olur?*”. Şair hemen akabinde her ne kadar bu düşüncelerini beğenmeyip “pek tesirsiz” bulduğunu söylese de yazdıklarının taziye mektup geleneğimizde ölüme dair söylenen fikirler bakımından yeni şeyler olduğunu belirtmek gerekir. Zira, burada ölüm dünyanın meşakkatinin bir parçası olarak evlâd ü iyâl derdinden bir kurtuluş olarak görülmekte ve geçim sıkıntısı gibi insanî ve ekonomik endişeler ön plana çıkmaktadır. Oysa eski taziyetnâmelerde hatta aynı dönemde yazılmış Emin Hilmi Efendi’nin mektubunda ölüm hakkında düşünülürken dünyanın değersizliğine vurgu yapılmakla beraber endişeler dinî-uhrevî bir boyutla ele alınır. Daha çok bizatihi ölüm ve vefat eden üzerine odaklaşılır.

Nâmık Kemâl, mektubun devamında yine beşerî hususlar üzerinde durur. Eski taziyetnâmelerde vefat edenin yakınlarına sabır ve tahammül tavsiye edilip dinî referanslar gösterilirken Nâmık Kemâl aşağıda görüleceği üzere muhabtabına geride kalanların durumunu hatırlatır ve onlar için bir an önce üzüntüsüne son vermesini ve onlara yardımcı olmasını ister. Eskiden üzüntüye son verme isteği sevaba işaret ederken Nâmık Kemâl mektup gönderdiği kişiden ailenin diğer fertlerinin içinde bulunduğu duruma dikkat çeker ve şöyle der:

“*...Hânedânınız içinde merhamet ve muhabbetinize şâyeste yalnız merhum olan masum değildi. Allah bağışlasın diğerleri bütün bütün size bakıyor. Sizin bugünlerde bir parçacık başınız ağrısa müteallikata (yakın kimselere) vereceği keder derd-i kadîmden bin kat beter olur.(...)Bakın vâlîde-i musîbet-dâdesi hastalanmış. Şimdi onun tabibi sizsiniz. Devâsı tesliyetinizdir.(...)Allah için merhuma faidesiz sizinle akrabanıza muzırr olan şu kederin def’ine çalışınız...*” (Nâmık Kemâl, 1289: 5-6)

Nâmık Kemâl’in mektubunda değişimin önemli bir işareti olarak zikrettiğimiz beşerî kaygıların öne çıkması devrin diğer ediplerinin yazdığı taziye mektuplarında da görülmektedir. Bu dönem mektuplarında

dikkat çeken bir başka husus yavaş yavaş dildeki sadeleşmedir. Mektupların şeklinde çok büyük bir değişikliğin olduğunu söylemek güçtür.

Hâfız İshak, 1888’de yayımlanan “Mektûbât”ında yer alan ve babası vefat etmiş birine yazdığı mektubunda geride kalanlar ve onların maîşeti üzerinde yoğunlaşması düşüncemizi kuvvetlendiren bir başka örnektir. Hafız İshak mektubunun başında ölenin ardında üzüntüyü sürdürmenin doğru olmadığını ifade ettikten sonra muhatabına şöyle der: “...Bugün size düşen ve akl ü irfanınıza münâsib olan pederinizin dünyadan gitmiş olmasını beytinizin dâhilinde ve haricinde kimseye bildirmeyecek surette bir mevki ihraz etmektir. Bundan sonra validenizin tekmil muhabbeti kız kardeşlerinizin bütün itaati size maksûr olacaktır. (...) Şimdi lâzımdır ki dükkana destgâha dört elle sarılmalı ve kesb-i halal ile geçinmelisin” (Hafız İshak, 1305: 65-66)

Recâizâde Mahmud Ekrem, İbnülemin Mahmud Kemâl’in babasının vefatı için yazdığı taziyetnâmeye Nâmık Kemâl gibi bir beyitle başlar. Farsça beyitte her gelenin gittiği, ölümün kaçınılmaz oluşu vurgulanmaktadır. Devamında ise bu hakikat herkesçe bilinmekle birlikte “mevt, gerek gidenler, gerek kalanlar için acıların en zehir-nâkidir. Bunda şüphe yok. Mâmâfih evladın ebâ ve ümmühâtı tedfîn etmesi mevt hakkındaki kanun-ı tabiatın en âdî bir hükmünü teşkil eder” diyen Ekrem, daha sonra müteveffanın cenaze töreninde bulunamayışından duyduğu üzüntüyü dile getirir. Mektup, merhumun “kurb-ı İlâhîde mazhar-ı ni‘am-ı nâmütenâhî” geride kalanların da “mazhar-ı ömr-i tavîl ve nâil-i ecr-i cezîl olmaları duâsı” ile son bulur (İnal, 1999: 429-430).

Burada klâsik anlayışla karşılaştırıldığında Tanzimat aydınının ölümü kabullenmekte zorlandığı ve ölümün ilahî emir olarak görüldüğü eski anlayışın yerini “kanun-ı tabiat”e bıraktığı söylenebilir. Ayrıca yine “geride kalanlar”dan söz edilmesi dikkat çekicidir. Aslında geride kalanlardan biri de taziyetnâmeyi yazanın kendisidir. Artık taziyetnâme yazarı eskiden olduğu gibi feryadını saklamaz. Ölüm karşısında elinden bir şey gelmese de ağlamasına ve üzüntüsünü dile getirmesine engel olmaz.

Abdülhak Hamid’in mektupları arasında yer alan taziyetnâmelere aldığımız şu cümleler bu bakımdan önemlidir. Aşağıda görüleceği üzere Servet-i Fünun’un önemli isimlerinden Halit Ziya da “ağlayalım” diyecektir.

Abdülhak Hamid, Sami Paşazâde Abdülhalim ve Abdurrahman Hasan Beylere gönderdiği mektupta “Şu zâyia-i nâgeh-zuhura yalnız zât-ı devletlerinize bendeniz değil, millet ağlasın, İslâmiyet ağlasın, kadr-i âli-

sini takdir edenlerin nazarında bu fenâ âlemin artık hiçbir ehemmiyeti kalmasa becadır” (Enginün,1995: 173-174) der. Hamid’in söz konusu taziyetnâmesinin tamamı şöyledir:

“Ma ‘rûz-ı fakirânemdir,

Sanki Necib Beyefendi’imizin düğünleri için sevinmiştik. Gökyüzünden bize “Sen misin sevinen?” buyurdular. Al sana bir keder ki ölünceye kadar unutmayasın!.. Sübhanallah! Şu en bedîhi ve bedâhati derecesinde elîm olan hakikat bendenize yalan gibi geliyor. Bir türlü gönlüm inanmak istemiyor. Heyhat ki bu yalandan olan hayatın en doğru bir neticesini gördük.

Şu zâyia-i nâgeh-zuhura yalnız zât-ı devletlerinize bendeniz değil, millet ağlasın, İslâmiyet ağlasın, kadr-i âlisini takdir edenlerin nazarında bu fenâ âlemin artık hiçbir ehemmiyeti kalmasa becadır. Cennet-mekân benim de manevî bir peder-i mün’imim idi. Dünyada halime acır bir velî-nimet, müstagra-kı bahr-ı mağfiret olan ebb-i muhterem ü mükerreminiz idi. Meclis-i irfan u edebinde kesb-i terbiyet ettim. Mektebinde yetiştim. Bu bâbda zât-ı âlîlerinize ne söyleyim ki kendim dahi tesliyet ve ta’ziyete muhtacım. Benim yegâne veliyy-i nimetim gitti. Felek o muhabbet-i uhuvvetkârâne ile devam eden cemiyetimizi perişan etti. Madem ki nihayet böyle mahrum ve meyus ve mükedder olacakmışım, keşki mütehassir kaldığım likâ-yı ruhanîsinin temaşâ-yı feyz-engîzine evvelden beri mazhar olmasaydım!..

Feryâd besî kerdem ü feryâd-resî nîst

Güvâ ki der in gunbed-i devvâr kesî nîst²⁴

Böyle zuhurât-ı müellimeye mukabil âh u zâr ile izhâr-ı nâtüvanîden başka çaresi olmayan bendeleri gibi aceze-i mahlukatın tedbir ü tâlilerine yuf!.. Kendimi tutup “Resme riayeten tesliyet vereyim” derken, bakınız bî-ihhtiyar olarak neler yazdım.. İşte yine o acz-i beşeri veyahut o mağlubiyet-i tabiiyenin mukteziyât-ı nâçârından olarak kazâya rıza göstermekten gayri bir şeye karar veremiyorum. Temenni ederim ki, veliyy-i nimetim mazhar-ı niam-ı ebediye oldukça, bilcümle âzâ-yı hanedan-ı celîli nâil-i ömr-i müstedâm ve beka-yı izzet ü saadetleri tesliyet-i bendegân-ı nâ-kâm olsun. Bâki her halde emr ü ihsan efendilerimindir.

Rize, 23 Mayıs sene 1297/4 Haziran 1881

²⁴ “Çok feryat ettim. İmdada yetişen olmadı. Sanki bu dönen kubbede (dünyada) kimse yok.”

*Bendeleri
Abdülhak Hâmid*

Makber şairi, Sâmi Paşanın vefatı için Dâmad-ı şehriyarî (Padişahın damadı) Necib Paşa'ya yazdığı taziyetnâmede şöyle der:

“Huda bilir ki bu mektubumu gıryan gıryan tahrir ediyorum. Gördüğüm lütuf ve merhametler, aldığım pend ve nasihatlar, okuduğum ders-i ibretler, ağlar gözümün önünden birer birer gûzar ediyor. Ya nasıl ağlamayım ki o kadar büyüklüğüyle beraber benim gibi bir fakire peder muamelesi erzan buyururdu. Bunda çâkerleri dahi teselliye muhtaç olduğuma Allah şahit olsun!..” (Enginün, 1995: 175)²⁵

Son olarak, Servet-i Fünûn edebiyatının önde gelen yazarlarından Halit Ziya'nın bir taziyetnâmesinden bahsetmek istiyoruz. Nihâl mecmuasında yayımlanan mektubun başında şu notu okuyoruz:

“Edîb-i âlî-kadr Uşşâkîzâde Halid Ziya Beyefendi'nin (Mizan) gazete-i muteberesi heyet-i tahririyyesinden Tâhir Kenan Beyefendi'ye - genç yaşında vefat eden biraderleri için- yazdıkları taziyetnâmedir:”

Halit Ziya mektubuna Nâmık Kemâl gibi taziye vazifesinin güçlüğüne işaret ederek başlar. Sonra “bir dost ile beraber ağlamak” diye nitelendirdiği “taziyetnâme”sinde ölüm karşısında ağlamanın ve üzülmünün gerekliliğine işaret eder. Eskiden üzülmemek tavsiye edilirken artık ağlamanın “mukaddes bir vazife” olarak yüceltilmesi dikkat çekicidir.

Halit Ziya'nın “*Kanun-ı tabiat istiyor ki ağlayalım. Biz o kanunun hükm-i zâlimânesi altında giryânız.*” sözlerinin de eskiden ölümü “*irâde-i ezeliye-i Rabbâniye böyle imiş*” şeklinde karşılayan anlayıştan farklı olduğu barizdir. Ayrıca yine dikkatler vefat edenin geride bıraktıklarına; “yetimlere ve zevceye” yönelir. Aşağıya tamamını aldığımız mektupta görüleceği üzere artık taziyetnâme mektuplarında dinî muhteva yerini insani-dünyevî kaygılara bırakacak; eski mektuplarda sıkça kullanılan âyet ve hadislere ihtiyaç duyulmayacaktır. Halit Ziya'nın “taziyetnâme”sinin tamamı şöyledir:

²⁵ Abdülhak Hamid'in “taziyetnâme” türündeki diğer mektupları için bkz. (Enginün, 1995: 275, 590-591, 602, 639, 701-704, 744)

“Kardeşim

Bugün ifasına mecbur olduğum vazife benim için pek ağırdır. İster idim ki bu mecburiyet hiç olmasın, arzu eder idim ki söyleyeceğim sözler hiç söylenmesin; fakat düşünüyorum ki bir dost ile beraber ağlamağa muhtacsın.

Evet ağlayalım kardeşim; zîra sevdiğimiz bir vücuddan ebediyen iftirak ediyoruz göz yaşlarımızı rîzân edelim, çünkü teselliye muhtacız.

Lâkin düşünemem ki bu göz yaşları bir felâket-i tabiiye sâikasıyla dökülüyor. Kanun-ı tabiat istiyor ki ağlayalım. Biz o kanunun hükm-i zâlimânesi altında giryanız.

“Ağlama, sükût et, hubûr ol!” diyemem; zira biliyorum ki muktedir olamayacaksınız. Seni kardeşine ağlamaktan men’ etmek, mukaddes bir vazifenin icrasına mani olmaktır. Ağla! Ta ki gözyaşların ıztırabının tercümanı olsun. Fakat o gözyaşları bir kalb-i felâketzedenin hazîn hazîn giryelerinden ibaret kalmamalıdır. Mecnûnâne feryâd edenler, tûfân-rîz, olanlar; kanun-ı tabiati derk etmeyenler, beşeriyetlerini düşünmeyenler, ıztırablarına mağlub olanlardır.

En müessir, en hakîkî ıztırablar derûnî enînlerdir.

Yetimlerini, zevcesini, düşünüyorsun. Haklısın. En ziyâde ağlanacak olan onlardır.

Lakin mûlahaza et ki bu âile bir peder kaybediyor; fakat Allah’ın cenâh-ı himâyeti üzerinde sâye-endâzdır.

Zavallı çocuklar hayatlarının en zayıf bir zamanında hedef-i tîğ-i felâket oluyorlar: Lakin düşün, ki bu felâket kalplerinde ne büyük bir metanet, ıztırâbât-ı hayâtiye hakkında ne müfid bir vukûf hâsıl ediyor.

En tiz hedef-i felâket olanlar tarîk-i mihnet-âlûd-ı hayatı en metînâne kat’ ederler. Onların dudaklarındaki ibtisam-ı hazîn hayata karşı bir silah-ı kavîdir ki büyük felâketleri istihfâf eder. En azîm tehlikeleri kemâl-i mekânetle def’ eyler.

Sana söyleyeceğim sözler bu kadarıdır., Kenan’ım! Göz yaşlarının seylân-ı sâkitânesini daha ziyade ihlal etmek istemem.

*Kardeşin
Uşşâkîzâde Halid Ziya”
(Halid Ziya,1304:204-206)*

Sonuç

“Taziyetnâmeler” bir insanın vefatı üzerine müteveffanın yakın(lar)ına yazılan taziye mektuplarıdır. Bu tür mektuplar “ağıt” ve “mer-siye”nin dışında bize Türk kültürünün ölüme bakışını ve bunun ne şekilde ifade edildiğini öğrenme imkânı verir.

Taziyetnâmelerde ölümün bir yok oluş veya hiçlik değil genellikle bu dünyadan öbür dünyaya göç olarak yorumlandığı görülmektedir. Bir mekân değişikliği olarak değerlendirilen ölümün Tanrı'nın emri olarak kabul edildiği ve büyük bir tevekkülle karşılandığı anlaşılmaktadır.

Eskiden diğer mektuplarda olduğu gibi taziyetnâmeler belli kurallar çerçevesinde yazılmış; ancak kültür ve edebiyatımızdaki değişime paralel olarak bu tür metinlerde de bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişimin özünü muhtevada dinî unsurların yoğunluğunu beşeri unsurlara bırakması ve dikkatin daha çok “geride kalanlara” yönelmesi şeklinde ifade edebiliriz.

Taziyetnâmeler bir edebiyatçı kaleminden çıkmış olması veya edebî özellik taşıması bakımından edebiyat araştırmacılarının ilgisi dışında kalmamalıdır.

Taziyetnâmelerden şair veya yazarların dost ve arkadaş çevresinin kimler olduğuna dair ipuçları elde etmek mümkündür. Ayrıca taziyetnâmeler edebiyat tarihi bakımından da önemlidir. Zira taziye mektupları vefatın hemen akabinde yazıldığı için –şâyet bilinmiyorsa- müteveffanın vefat tarihi hususunda yardımcı olabilir.

KAYNAKLAR

- Ali Nazîmâ ve Faik Reşad.(2002). *Mükemmel Osmanlı Lügati*. Haz: Necat Birinci-Kâzım Yetiş-Fatih Andı-Erol Ülgen-Nuri Sağlam-Ali Şükrü Çoruk. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Azmizâde Hâletî. *Münşeat*. Süleymaniye Kütüphanesi. Lala İsmail Bölümü. Nu.599
- BALİ, Muhan.(1997). *Ağıtlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DAĞLAR, Abdülkadir. (2001). *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin Türkçe Mektupları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üni-

versitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DERDİYOK, İ.Çetin.(1994). *XV. Yüzyıl Şairlerinden Mesîhî'nin Gül-i Sad-Berg'i*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ebussuud. *Ebussuud'un Mektupları*. İzmir Millî Kütüphane, Yazma Nu.1436

ELÇİN, Şükrü.(1993). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları

ENGİNÜN, İnci.(1995). *Abdülhak Hamid'in Mektupları*. C.1.İstanbul: Dergah Yayınları

Enver Paşa. "Tesliyetnâme", *Sabah*. Nu.9316, 20 Ağustos 1915: 2

ERDOĞAN, Kenan.(1999) "Manisalı Bir Şair Mustafa Nuzûlî ve Taziyetnâmesi": *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 13: 203-215

ESEN, Ahmet Şükrü.(1982). *Anadolu Ağıtları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gelibolulu Mustafa Âlî. *Menşeu'l-İnşa*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddün Bölümü, Nu.1916

Hâcibzâde. *İlm-i İnşa*. 06 MK Yz. A. 3771

Hafız İshak.(1305). *Mektûbât*. İstanbul: Matbaa-i Ebüzzziya.

Hâlid Ziya. (1304). "Taziyetnâme" *Nihâl*, C.1, Cüz.7: 204-206

Hüseyin Vassaf. *Mürâselât*. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü. Nu.2310

İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl.(1999). *Son Asır Türk Şairleri*. C.1. Haz: Müjgân Cunbur. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

İSEN, Mustafa.(1993). *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ Yayınları

İSEN, Mustafa, Muhsin MACİT- Osman HORATA- Filiz KILIÇ – İ.Hakkı AKSOYAK.(2002). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

KALKAN, Emir.(1992). *Kayseri ve Yöresi Ağıtları*. Kayseri: İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.

Lâmiî Çelebi. *Münşeat*. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü. Nu.3890

Lamiî Çelebi. *Münşeat*. Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed Bölümü. Nu.434

Mehmed Tevfik.(1307). *Usûl-i İnşa ve Kitâbet*.İstanbul. Şirket-i Mürettebiye Mat.

- Muhammed Esad Erbilî.(2002). *Mektubat*. Haz: H.Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz. İstanbul. Erkam Yayınları.
- Muhiddin (1308). *Münşeat ve Muamelât-ı Askeriye*. Edirne: Edirne Vilâyet-i Celilesi Matbaası.
- Mustafa Nüzûlî.(1331). *Divan-ı Mustafa Nüzûlî*. Nâşiri: Şeyh Mehmed Emin Tevfik. İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil.
- Nâmık Kemâl.(1289). “Taziyetnâme”, *Cüzdan*, Cüz.1: 5-6
- Osmanzâde Tâib. *Münşeat-ı Tâib*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Edebiyat Bölümü. Nu.387
- ÖZDEMİR, Ahmet Z.(1994). *Öyküleriyle Ağutlar*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZEK, Ali, Hayrettin KARAMAN - Ali TURGUT - Mustafa ÇAĞRICI - İbrahim Kâfi DÖNMEZ - Saadettin GÜMÜŞ. Haz.(1993). Kur’an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli. Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Reşad. (1308). Amelî ve Nazarî Tâlim-i Kitâbet yahud Mükemmel İnşa. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Şemseddin Sâmi.(1987). *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul, Çağrı Yayınları
- TANSEL, Fevziye Abdullah. Haz.(1967-1973). *Nâmık Kemâl’in Mektupları*(4 cilt). Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Trabzonlu Emin Hilmi.(1293). *Divân-ı Hilmi ve Münşeat*. Trabzon: Trabzon Vilâyet Matbaası.
- Yusuf Nâbî. *Münşeat-ı Nâbî*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü Bölümü. Nu.1053.